

Н О В И К Н И Г И

България е страна, в която карстът и пещерите са широко разпространени и са национално богатство. Поради това всяка обобщена информация за тях представлява интерес, особено за специалистите и любителите на спелеологията. Това обяснява защо появата на тази книга¹, предизвестена през 2006 г. чрез издание на английски език (трудно достъпно за българския читател – и заради цената на издателя „Ленсофт“), стана дългоочаквано събитие в навечерието на 80-годишния юбилей на пещерното дело в България.

Автори-съставители на книгата са активните дейители на Българската федерация по спелеология д-р Петър Берон (председател), Алексей Жалов (изп. зам. председател) и Трифон Даалиев (секретар). Те са обобщили резултатите от десетилетни изследвания на българските пещери, съхранявани в Главната картоотека в ВФСП. В книгата се съдържат описания на 260 от тях – най-големите и най-интересните, проучвани в тежки експедиционни условия от стоици български пещерници и специалисти, някои от които „дложиха живота си пред олтара на спелеологията“. Но книгата е повече от каталог на българските пещери, защото осветлява и историята на българската спелеология и на научните изследвания в основните нейни клонове. Поради това тя до голяма степен има освен справочен, но и енциклопедичен характер, а съдържащата се в нея богата и общодостъпна научна информация за труднодостъпния подземен карст в България е изключително ценна. Да не забравяме, че тази информация допреди 2 десетилетия беше обявена за секретна...

При написването на 6 от специализираните раздели за автори са поканени и други специалисти-спелеолози: д-р Ал. Вендереv, д-р Ал. Стоев, д-р Я. Шопов, М. Стаменова, П. Недков. Техният професионален опит е обогатил научното съдържание. Все пак може да се съжалява, че карстовата морфология и въобще географският подход в спелеологията са подценени, което до голяма степен откъсва пещерите от карстовия морфоложки комплекс и от карстовите геосистеми, в които те, пещерите, са само съставни елементи. Тази слабост прозира и при структурирането на съдържанието, което би могло да се прецизира предвид научно-методологичната логика в последователността, обема и заглавията на отделните раздели – общо 24, отделно предговор, литература и един допълнителен справочен раздел.

Като цяло, съдържанието на книгата може да се сведе до няколко части:

II. **Исторически преглед на българската спелеология** (автор Ал. Жалов)

III. **Осъстояние на пещерното дело в България**, включващо раздели за обучение, пещерно спасяване, техника и методи за проникване в пропасти (Тр. Даалиев, П. Недков) и Международни връзки на българските спелеолози (П. Берон) с преглед на тяхното участие в опознаването на карста и пещерите по света (за периода от 1968 г. до 2008 г. – в 54 страни от 6 континента!).

IV. **Научни изследвания на българските пещери** – с раздели за пещерните топоними (П. Берон); сказания и легенди (по публикации на Ив. Буреш); живия свят (П. Берон); археологически проучвания (Ал. Жалов, М. Стаменова); пещери светилища (Ал. Жалов); палеонтологични проучвания (П. Берон); геоложки, геоморфоложки и геофизични проучвания на карста и пещерите (Ал. Жалов); пещерни минерали (Яв. Шопов); хидрогеоложки, хидрологични (?) и хидрохимични проучвания (Ал. Вендереv); медико-биологични и психологически изследвания върху пещерната дейност (Ал. Жалов); изследвания върху пещерния микроклимат (Ал. Стоев); защита на карста и пещерите (Ал. Жалов). Повечето от разделите съдържат и таблици с обобщени резултати от или за проучванията. Разделът за водолазните проучвания (Ал. Жалов) е по-уместно да бъде включен във втората част.

IV. **Регионален преглед на разпространението на пещерите и картата:**

– Разделът „Карстът и пещерите в България“ (Ал. Вендереv) съдържа обобщена информация за основните карстови области според районирването на Вл. Попов (1968–1980) и допълнително – кратък преглед на пещерите в некарбонатни скали. По-подробно са описани подбрани от автора 13 типични карстови райони.

– Списъци на най-дългите и най-дълбоките пещери в България (към декември 2008 г.) и на пещерите и пропастите, включени в книгата. От анализа на тези списъци могат да се извлекат интересни изводи. От 68 пещери, по дълги от 1000 м, само две – Духлата край с. Боснек, Пернишко (ок. 18 000 м) и Орлова чука край с. Пепелина, Русенско (13 437 м) имат дължина над 10 км, а общо 20 пещери са с дължина над 3 км. В групата на най-дългите пещери 21 са низходящи или пропасти и имат деnivelация над 100 м. Между тях е и най-дълбоката българска пещера – Райчова дупка край с. Черни Остър, Ловешко (–387 м при сумарна дължина на галериите 3333 м). В групата на най-дълбоките пещери (общо 63 с дълбочина 100 и повече м) само 4 надхвърлят 300 м дълбочина – освен Райчова дупка, това са Варките 14 край с. Горно Осърво, Врачанско (– 356 м), Голямата Яма край с. Кипилово, Сливенско (– 350 м) и Тизон край с. Губещ, Софийско (– 320 м). В групата на най-дълбоките пещери 17 са по-дълги от 1000 м, а общо 6 имат дължина над 3 км (в т.ч. Тизон с 3599 м сумарна дължина). Интерес би представлявал и географският анализ, къде и защо са разпространени най-големите известни карстови пещери в България.

– Разделът „Някои по-забележителни български пещери“ е най-обемистият (346 с.) и съдържа обобщена информация и картен материал (план и надлъжен профил) за 260 български пещери, подредени според традиционните за България физикогеографски области. Тук трябва да се подчертае, че е време да се преосмисли и коригира границата между Предбалкана и Дунавската (Мизийската) равнина (вж. последното издание на География на България, 2002). Местоположението на входовете на повечето пещери е посочено с техните GPS-координати.

Последният раздел „**Кой какъв е в българската спелеология**“ (П. Берон) е много сполучливо заключение за подобно издание. Представени са с кратка професионална справка 75 „дейтели на българското пещерно дело“, „които са публикували трудове върху пещерите в България, били са организатори на пещерното движение или много изтъкнати (по субективна преценка на авторите) пещерници“.

Приложената **литература** (365 заглавия, от тях 303 на български език) не претендира за изчерпателност, но съответства на съдържанието и е структурирана в 15 части.

Книгата е издадена с твърди корици във формат А-4, което я прави удобна за ползване. Друго явно предимство е богатото илюстриране с фотографии, в т.ч. 2 коли цветни снимки. В джоб към книгата са приложени и 9 цветни карти – 3 във формат А-3: Местоположение на пещерите, описани в книгата (М 1:1 500 000) – отбелязани са с пореден номер на цветна физикогеографска основа; Карта на разпространение на окарствящите се скали (М 1:1 500 000) – по възраст, означена с цвят; План на пещерата Темната дупка край Лакатник. Другите 6 карти са във формат А-4 и представят типични карстови райони от страната (М 1:500 000), но са само увеличени 3 пъти части от картата на разпространение на окарствящите се скали и не носят допълнителна информация. Освен това има и значително териториално припокриване между отделните регионални карти. Не могат да се подминат и някои други съществени забележки като прекалено гъстата и неклаифицирана разломна мрежа, която не е тясно обвързана с разпространението и развитието на карста; пропуснати са отделни карстови райони (напр. в Дъбраща, Западни Родопи, в Източните Родопи и др.), а същевременно са означени местоположения на пещери на „бял фон“. Тези райони би трябвало да присъстват поне на регионалните карти, които са по-едномашабни.

Книгата несъмнено е принос в българската спелеология и карстология. Тя повдига и редица научно-методологически и практико-приложни въпроси пред българската спелеология и карстология, между които ново районирване на карста, Атлас на карста/пещерите, специализиран кадастър на карста. Тяхното успешно решаване е тясно свързано и зависи от 2 важни обстоятелства – липсата на специализирана научна институция по карста и спелеологията в България и спешната необходимост (предвид и нарастващите конфликти на интереси) от нормативно уреждане на всички въпроси по използването, стопанисването, управлението и изследването на карстовите територии в страната.

Петър Стефанов
Географски институт – БАН

¹ Петър Берон, Трифон Даалиев, Алексей Жалов. **Пещери и спелеология в България**. – Изд. на ВФСП., Нац. природонаучен музей-БАН и фондация КМ, С., 2009, 536 с., 9 карти прилож.